

پیشکش به همه معلمان آزاده

به ویژه آموزگاران، دبیران و اساتید گرانقدرم

در دوران ۲۴ ساله‌ی تحصیل

متولی حقیقی، یوسف، ۱۳۳۸ —

تاریخچه آموزش و پرورش نوین خراسان از آغاز تا انقلاب اسلامی / یوسف
متولی حقیقی. — مشهد: مرنديز، ۱۳۸۴.
ج. ۶۳۷ ص: مصور، جدول، نمونه، عکس، نمودار.

ISBN 964-5828-56-2

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه: ص. ۶۱۹-۶۳۷ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. آموزش و پرورش — ایران — خراسان — تاریخ. ۲. مدرسه‌ها — ایران —
خراسان — تاریخ. ۳. شاگردان — ایران — خراسان — آمار. ۴. معلمان — ایران —
خراسان. ۵. مدیران مدارس — ایران — خراسان. الف. عنوان.

۳۷۰

LA ۱۳۵۴ / م ۴ خ ۲

/ ۹۵۵۸۲

۸۴-۲۱۷۰۹ م

کتابخانه ملی ایران

تاریخچه آموزش و پرورش نوین خراسان از آغاز تا انقلاب اسلامی

دکتر یوسف متولی حقیقی

نشر مرندیز

۰۵۱۱-۸۴۱۲۹۰۴ ۰۲۱-۶۶۹۶۴۱۶۴

• تاریخچه آموزش و پرورش نوین خراسان از آغاز تا انقلاب اسلامی •

مؤلف: دکتر یوسف متولی حقیقی

نوبت چاپ: اول ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۵۰۰ جلد

چاپ: گلنشر

مخانی: یارسیان

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۵۸۲۸-۵۶-۲

کلیه حقوق محفوظ است

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	دیباجه
۹	فصل اول: نگاهی به تاریخچه‌ی آموزش و پرورش ایران از عهد باستان تا تأسیس دارالفنون
۹	الف - آموزش و پرورش در ایران باستان
۱۴	ب - آموزش و پرورش در ایران از اسلام تا تأسیس دارالفنون
۳۵	فصل دوم: تاریخچه‌ی آموزش و پرورش نوین ایران از دارالفنون تا انقلاب اسلامی
۳۵	الف - از دارالفنون تا مشروطیت
۵۰	ب - از مشروطیت تا ظهور رضاشاه
۶۶	ج - آموزش و پرورش ایران در دوره پهلوی
۹۳	فصل سوم: مدارس خراسان از اسلام تا دارالفنون
۱۲۵	فصل چهارم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین مشهد
۱۲۵	نگاهی به تاریخچه شهر مشهد
۱۲۷	آموزش و پرورش نوین در مشهد قبل از مشروطیت
۱۳۴	مشروطیت و تأثیر آن در گسترش مدارس جدید مشهد
۱۳۵	انجمن خیریه سعادت و تأسیس چهار مدرسه در مشهد
۱۴۲	شرکت علمیه فرهنگ و تأسیس مدارس در مشهد
۱۴۶	سایر مدارس مشهد قبل از تأسیس سلسله پهلوی
۱۵۰	تأسیس مدارس دخترانه در مشهد
۱۵۴	تأسیس اولین دبیرستان در شهر مشهد
۱۶۳	آموزش و پرورش مشهد در عصر پهلوی

الف - توسعه دبستانهای پسرانه مشهد در دوره پهلوی.....	۱۶۴
ب - دبستانهای دخترانه مشهد.....	۱۷۶
ج - دبیرستانهای پسرانه مشهد در عصر رضاشاه.....	۱۷۸
د - دبیرستانهای دخترانه مشهد در عصر رضاشاه.....	۱۹۷
ه - توسعه دبیرستانهای مشهد در دوره محمدرضا شاه.....	۲۰۱
و - هنرستانها، مدارس حرفه‌ای و دانشسراهای مشهد در عصر پهلوی.....	۲۱۳
ز - مدارس جامع تعلیمات اسلامی در شهر مشهد.....	۲۲۳
ح - تشکیلات اداری اداره آموزش و پرورش مشهد.....	۲۲۷
ط - مدیران کل آموزش و پرورش خراسان.....	۲۳۲
ی - شاخص‌ترین فعالیت‌های اداره کل معارف، فرهنگ و آموزش و پرورش خراسان.....	۲۴۹
فصل پنجم: آموزش و پرورش نوین نیشابور.....	۲۷۱
فصل ششم: آموزش و پرورش نوین سبزوار.....	۲۹۶
فصل هفتم: آموزش و پرورش نوین قوچان.....	۳۰۶
فصل هشتم: آموزش و پرورش نوین بیرجند.....	۳۲۵
فصل نهم: آموزش و پرورش نوین بجنورد.....	۳۴۲
فصل دهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین شیروان.....	۳۶۶
فصل یازدهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین کاشمر.....	۳۹۴
فصل دوازدهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین فردوس.....	۴۳۹
فصل سیزدهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین گناباد.....	۴۵۹
فصل چهاردهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین اسفراین.....	۴۹۰
فصل پانزدهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین فریمان.....	۵۲۵
فصل شانزدهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین درگز.....	۵۳۹
فصل هفدهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین سرخس.....	۵۶۳
فصل هجدهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین تربت‌جام.....	۵۶۹
فصل نوزدهم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین تربت‌حیدریه.....	۵۷۵
فصل بیستم: تاریخچه آموزش و پرورش نوین قاین.....	۵۹۶

کتابنامه	۶۱۹
الف - مآخذ چاپی و خطی فارسی و عربی و پایان نامه ها	۶۱۹
ب - مقالات، روزنامه ها، مجلات، نشریات، سالنامه ها، ویژه نامه ها و مراکز	
اسناد	۶۳۱
نام نامه	۶۳۸

دیباچه

آموزش و پرورش با ویژگی‌های روحی و گرایش‌های فکری یک ملت همبستگی بسیار دارد. این همبستگی از یک سو آموزش و پرورش را تحت تأثیر ویژگی‌ها و سنت‌های یک ملت قرار می‌دهد و از سوی دیگر آن را در ایجاد تحول در سنت‌ها و گرایش‌های فکری اثرگذار می‌کند. برنامه‌ریزی آموزشی در سطح ملی هنگامی می‌تواند به مفهوم واقعی سودمند و بارور باشد که با آگاهی از این همبستگی و نتایج و اثرات آن انجام پذیرد. با توجه به این نکته برنامه‌ریزان آموزشی کشور زمانی می‌توانند در کار خود موفق باشند که شناخت کافی از فرهنگ و تمدن ایران به دست آورده و در تجزیه و تحلیل‌های خود به گرایش‌های فکری مردمان این کشور در طول تاریخ پی برده باشند. یکی از مواردی که می‌تواند برنامه‌ریزان مسائل تعلیم و تربیت را در این شناخت و تجزیه و تحلیل آن کمک کند بررسی نقش آموزش و پرورش در شکل‌گیری و رشد و استمرار فرهنگ درخشان ایرانی - اسلامی در قرون متفاوت است. در روزگاری که روش‌ها و برداشت‌های آموزشی دنیای غرب نظام آموزشی ما را به شدت تحت تأثیر قرار داده است، الهام گرفتن از دوران گذشته‌ی درخشان به منظور بهره‌گیری از برداشت‌های انسانی و روش‌های ظریف و در عین حال ژرف آن به برنامه‌ریزان نظام آموزشی اجازه خواهد داد تا آموزش و پرورش اصیل‌تر و غنی‌تر را در اختیار فرزندان این آب و خاک قرار دهد.

از آنجایی که تاریخچه‌ی تعلیم و تربیت یکی از مهمترین جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی تاریخ بشر و در واقع پایه و اساس سایر جنبه‌های زندگی به شمار می‌رود آگاهی از آن نه تنها باعث آشنایی با جنبه‌های مختلف آموزشی و پرورشی در طول تاریخ می‌شود بلکه بررسی نتایج و دستاوردهای نظام‌های مختلف آموزشی کشور در استفاده

از تجارب بدست آمده می‌تواند در ترسیم و ایجاد ساختار نظام آموزشی مطلوب مورد استفاده قرار گیرد.

بررسی تاریخ آموزش و پرورش و سیر تکوینی آن می‌تواند نشانگر میزان رشد و یا عقب‌ماندگی جوامع باشد. دستگاه تعلیم و تربیت کشور که در حال حاضر افزون بر ۲۰ میلیون نفر از جمعیت کشور را تحت پوشش قرار می‌دهد، برای درک این رشد و یا عقب‌ماندگی ناگزیر از مرور کارنامه گذشته خویش است تا از این طریق ضمن شناخت نقاط قوت و تقویت آنها، زمینه حذف موانع رشد و عوامل عقب‌ماندگی را فراهم نماید. سازمان آموزش و پرورش ایران در درازنای تاریخ چند هزار ساله خود دگرگونی‌های فراوانی را به لحاظ ساختار و نظام آموزشی شاهد بوده است. تعلیم و تربیت در ایران باستان بیشتر تحت تأثیر باورهای مذهبی آریائی و به ویژه تعالیم آشور زرتشت پیامبر بزرگ ایرانیان قرار داشته و ورود آئین مقدس اسلام به ایران نیز تغییرات همه‌سویه‌ای را در اعتقادات، باورها و ساختار نهادهای سیاسی و اجتماعی ایرانیان ایجاد نموده است. بررسی تاریخچه سازمان آموزش و پرورش ایران به عنوان اصلی‌ترین نهاد آموزشی و تربیتی کشور نشان می‌دهد که چه در روزگاران باستان و چه در دوران اسلامی تعلیم و تربیت ایرانیان به شدت تحت تأثیر اعتقادات دینی قرار داشته است. بررسی این تأثیر با عنوان تاریخچه آموزش و پرورش ایران از عهد باستان تا تأسیس دارالفنون موضوع فصل نخست این نوشتار است که با توجه به عنوان اصلی پژوهش به طور گذرا و در دو مبحث آموزش و پرورش در ایران باستان و آموزش و پرورش در ایران از اسلام تا دارالفنون مورد توجه قرار گرفته است.

تأسیس دارالفنون به عنوان نخستین مدرسه نوین به سبک اروپا در ایران، سرمنشاء تحولات گسترده‌ای در نظام سستی آموزش و پرورش ایران شد. شکل‌گیری انجمن معارف و به دنبال آن افتتاح چندین مدرسه جدید در تهران و شهرستانها یکی از این تحولات عمده بود. پیروزی انقلاب مشروطیت و حضور گسترده اصلاح‌طلبان در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی روند این دگرگونی‌ها را شدت بخشید. تأکید قانون اساسی مشروطیت بر لزوم پرداختن دولت‌ها به امر آموزش و پرورش کودکان و اجاب‌التعلیم شالوده وزارتخانه جدیدی بنام معارف (فرهنگ و سپس آموزش و پرورش) را ریخت و به دنبال آن و به ویژه در دوره پهلوی اول صدها دبستان، دبیرستان و

سایر مراکز آموزشی همچون دانشسرا، دانشگاه و هنرستان در کشور تأسیس گشت. مباحث مربوط به این دگرگونی‌ها تحت عنوان تاریخچه آموزش و پرورش نوین ایران از دارالفنون تا انقلاب اسلامی در فصل دوم این پژوهش و در سه بحث از دارالفنون تا مشروطیت، از مشروطیت تا رضاشاه و آموزش و پرورش ایران در دوره پهلوی مورد توجه قرار گرفته است.

ایالت پهناور خراسان به عنوان یکی از کهن‌ترین مراکز تمدنی ایران نقش عظیمی در تحولات سیاسی - اجتماعی این کشور داشته و دانش‌آموختگان مراکز متعدد آموزشی آن تأثیر گسترده‌ای در شکوفایی همه جانبه جامعه ایران داشته‌اند. بررسی تاریخچه مدارس خراسان از اسلام تا دارالفنون موضوع سومین فصل از این نوشتار است. در این فصل روند پیدایی مدارس اسلامی همچون نظامیه‌ها و شیوه‌های آموزشی آنها و همچنین مدارس تأسیس شده در مناطق مختلف خراسان به ویژه در دو دوره تیموریان و صفویان مورد توجه قرار می‌گیرد.

با تأسیس دارالفنون و پیدایی نهضت مشروطیت، استان خراسان نیز همچون سایر ایالات ایران در مسیر اصلاحات و از آن میان اصلاحات آموزشی قرار گرفت و با همت رجال معارف‌پرور خراسانی دهها مدرسه به سبک جدید در شهرها و بخشهای مختلف این استان برپا گردید. شهر مشهد به عنوان مرکز خراسان در جریان این نوسازی بیشتر از سایر شهرستانهای استان دستخوش دگرگونی شد. پیدایش آموزش و پرورش نوین در مشهد قبل از مشروطیت، اولین مدارس جدید، تأثیر مشروطیت در گسترش مدارس جدید در سطح مشهد، مدارس انجمن خیریه سعادت، شرکت علمیه فرهنگ و گستردگی دبیرستانهای پسرانه و دخترانه در مشهد، توسعه مدارس مشهد در دوره پهلوی، مدارس جامع تعلیمات اسلامی و مدارس صنعتی و حرفه‌ای مشهد، تاریخچه اداره کل آموزش و پرورش خراسان، بررسی روند گسترش سازمان اداری اداره معارف و سپس اداره کل آموزش و پرورش خراسان و نگاهی به فعالیت‌های مختلف این نهاد از مهمترین مباحث مورد توجه در فصل چهارم است.

فصل‌های پنجم تا بیستم این نوشتار به بررسی تاریخچه آموزش و پرورش نوین در شانزده شهر بزرگ استانهای خراسان اختصاص دارد. نگاهی به تاریخچه مختصر هر یک از این شهرستان‌ها، آموزش و پرورش سنتی، تأسیس نخستین دبستان‌ها و

دبیرستان‌ها و سایر مراکز آموزشی، نخستین چهره‌های فرهنگی، روند توسعه کمی و کیفی مدارس، برخورد روحانیون و خانواده‌ها با مدارس جدید، مشکلات آموزشی و اداری و نقل خاطرات برخی از فرهنگیان قدیمی از مهم‌ترین مباحث مورد توجه در این فصول است.

نوشته حاضر که فراروی شما خوانندگان گرامی قرار دارد حاصل چندین سال تلاش است که در راستای معرفی تاریخچه مختصر آموزش و پرورش نوین خراسان - با تأکید بر مشهد و چندین شهر بزرگ این استان - انجام گرفته است. در شروع به تحقیق تصور بر این بود که بر مبنای روش کتابخانه‌ای حداکثر ظرف چندین ماه اطلاعات لازم گردآوری خواهد شد و با چندین مصاحبه تکمیل خواهد گردید. اما متأسفانه بعد از ماه‌ها جستجو معلوم شد که کتابهای موجود در کتابخانه‌ها هیچکدام به شکل منسجم به تاریخچه آموزش و پرورش خراسان پرداخته و مباحث طرح شده در شهر نامه‌ها و مقالات درج شده در مجلات و روزنامه‌ها نیز هر کدام مدت زمان و یا موضوع محدودی از آموزش و پرورش برخی از نقاط استان را مورد توجه قرار داده‌اند. در این راستا تقریباً تمامی کتابخانه‌های شهر مشهد، کتابخانه ملی ایران و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و همچنین آرشیو روزنامه‌ها و مطبوعات - به ویژه روزنامه‌های پنجاه ساله اخیر استان خراسان - مورد مراجعه قرار گرفتند و از مطالب صدها کتاب، مجله و روزنامه نیز فیش‌برداری شد اما این موارد نیز نتوانستند حداقل اطلاعات لازم را در اختیار قرار دهند. مراجعه به مراکز اسناد و به ویژه مرکز اسناد ملی ایران - که اسناد مهم بایگانی اداره کل آموزش و پرورش خراسان به آنجا منتقل شده است - و همچنین مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران اگرچه تهیه برخی اسناد جالب را به دنبال داشت اما این اسناد نیز برای تکمیل اطلاعات کافی نبودند. استفاده از بایگانی ادارات آموزش و پرورش برخی نواحی و شهرستانها و به ویژه بایگانی اداره کل آموزش و پرورش خراسان و همچنین دهها مرکز آموزشی و استفاده از آمارها، عکس‌ها، اسناد و سالنامه‌های موجود در برخی از این مدارس هم با اینکه تا اندازه‌ای راهگشا بود ولی باز هم مشکل را حل نکرد. آخرین راه حل، انجام مصاحبه با اشخاص صاحب‌نظر در مسائل فرهنگی و به ویژه پیش‌کسوتان آموزش و پرورش در سطح استان بود. در این راستا بارها با حدود صد نفر از پیش‌کسوتان سراسر استان شامل معلمان، مدیران، رؤسای ادارات و کادر اداری و

همچنین برخی از مدیران کل سابق خراسان که بعضی از آنها در خارج از استان زندگی می‌کنند مصاحبه شد. نتایج حاصل از این مصاحبه‌ها تا اندازه‌ای مشکل را حل کرد ولی ضعف حافظه برخی از این بزرگواران که سن برخی از آنان بالای ۹۰ سال بود مشکلاتی را در جمع‌آوری اطلاعات بوجود آورد. نگارنده در راستای جمع‌آوری اطلاعات به عنوان مشکل‌ترین مرحله این پژوهش ناگزیر از مسافرت به برخی از شهرستان‌ها^۱ و انجام مصاحبه‌های متعدد با افراد صاحب نظر شد. این مسافرت‌ها با همه مشکلاتی که داشت فرصتی طلایی برای وی ایجاد کرد تا از نزدیک با برخی از چهره‌های فرهنگی خراسان که سال‌ها با عشق و علاقه به فرزندان این مرز و بوم خدمت کرده‌اند و اکنون غبار فراموشی بر زندگی آنان پاشیده شده است، آشنا شود. متأسفانه گروهی از این بزرگواران در شرایطی که این نوشتار تنظیم می‌شود رخ در نقاب خاک کشیده‌اند.^۲

گسترده‌ترین حوزه جغرافیایی پژوهش که بیش از هفده شهر بزرگ استانهای خراسان رضوی، شمالی و جنوبی را دربرمی‌گیرد ضرورت کمک گرفتن از چندین تیم پژوهشی را آشکار می‌کند. نگارنده در این راستا از بیش از ۵۰ نفر از همکاران آموزش و پرورش و دهه‌ها تن از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان مراکز آموزش عالی فرهنگیان استمداد جست. علاوه بر مصاحبه‌هایی که نگارنده شخصاً با چهره‌های فرهنگی و به ویژه پیش‌کسوتان آموزش و پرورش خراسان داشته، هر یک از این همکاران گرامی نیز با چند تن از افراد صاحب‌نظر مصاحبه‌هایی را انجام داده‌اند.

یکی از مشکلات بزرگی که در روند تدوین این نوشتار خودنمایی می‌کرد مسئله تشابه و یکنواختی در مباحث مربوط به تاریخچه آموزش و پرورش نوین هر یک از شهرستان‌ها بود. نگارنده برای رفع این کاستی تلاش نمود تا علاوه بر مباحث مشترک شهرستان‌ها، در مورد هر کدام از آنان بر روی مسئله خاصی تأکید نماید. به عنوان مثال در تاریخچه آموزش و پرورش شیروان بر مسئله آموزش‌های سنتی، شهرستان کاشمر بر عملکرد نمایندگان و رؤسای آموزش و پرورش و شهرستان تربت حیدریه بر روند توسعه

۱- برخلاف شهرهای بزرگ که در کتاب‌ها و مجلات اطلاعاتی پیرامون آموزش و پرورش نوین آنها درج شده در مورد شهرستان‌های کوچک‌تری که هنوز یکی دو دهه از شهرستان شدن آن‌ها نمی‌گذرد، اطلاعات زیادی وجود ندارد.

۲- زنده یادان محمدعلی پوریموت، میرزاعلی خان شاهسونی و محمدتقی جمالیه بسطامی در زمره این بزرگواران هستند که در این فاصله زندگی را بدرود گفتند. روانشان شاد و یادشان گرامی باد.

کمی و کیفی مدارس تأکید شده است.

بهر حال با تطبیق مجموعه اطلاعات گردآوری شده، نوشتار حاضر تدوین شد. با اینکه نهایت تلاش برای تهیه مجموعه‌ای کم نقص انجام شده اما با همه اینها پژوهش حاضر نمی‌تواند از کاستی‌ها برکنار باشد. مسلماً تدوین تاریخ کامل آموزش و پرورش نوین خراسان حداقل نیاز به چندین سال کار مداوم مجموعه‌ای از افراد با صرف هزینه‌های گزافی دارد.

نگارنده پیشاپیش به کاستی‌های این نوشتار معترف است. چه بسا شخصیت‌های ارجمندی که از قلم افتاده‌اند و زحمات گرانقدر آنان ناشناخته مانده و حتی اشاره‌ای به نام آنان نیز نشده است. مسلماً یادآوری‌ها و راهنمایی‌های همه فرهیختگانی که به نوعی با آموزش و پرورش نوین خراسان آشنا هستند می‌تواند در کاهش کاستی‌ها در بازنگری‌های بعدی موثر واقع شود. نپرداختن به تاریخچه آموزش و پرورش نوین برخی از شهرستان‌ها همچون خواف، تایباد، باخرز، مانه و سملقان، جاجرم، رشتخوار، فاروج، بردسکن، خلیل‌آباد، نهبندان، سرپیشه و کلات نادر که بسیاری از آن‌ها در یکی دو سال اخیر و بعد از تدوین این نوشتار مبدل به شهرستان شده‌اند از دیگر کاستی‌های نمایان پژوهش حاضر است که امید می‌رود با فراهم شدن امکانات و اطلاعات در چاپ‌های بعدی تاریخچه آموزش و پرورش نوین این شهرستان‌ها نیز مورد توجه قرار گیرد.

در نوشتار حاضر اگرچه بیشترین تلاش معطوف جمع‌آوری اطلاعات شده و به تحلیل عوامل رشد یا عقب‌ماندگی کمتر پرداخته شده است اما از آن جایی که پاره‌ای از اطلاعات گرانبها که غبار فراموشی آنان را فرا گرفته و در آستانه محو شدن در تاریخ قرار داشتند از این طریق احیا شده‌اند، خود توانسته تا اندازه‌ای رضایت خاطر نگارنده را فراهم کند.

در روند گردآوری اطلاعات مجموعه‌ای از شخصیت‌های فرهنگی سطح استان صادقانه اطلاعات خود را در اختیار گذاشتند. تشکر و سپاس فراوان از آنان در این صفحات کمترین انجام وظیفه‌ای است که به پیشگاه آنان تقدیم می‌گردد. معرفی و حتی درج اسامی این بزرگواران در این صفحات محدود ممکن نیست. علاوه بر این بزرگان، مسئولین و کارکنان دوایر بایگانی و جامعه پیش‌کسوتان اداره کل آموزش و پرورش خراسان و برخی از نواحی و شهرستانها، کارکنان دانش دوست مجموعه کتابخانه‌های

آستان قدس رضوی، کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد، کتابخانه عمومی دکتر علی شریعتی، کتابخانه دفتر تبلیغات اسلامی، کتابخانه دانشکده ادبیات، کتابخانه ملی ایران، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، مرکز اسناد ملی ایران و چاپخانه خراسان با رویی گشاده منابع و مآخذ و اسناد موجود خود را در اختیار گذاشتند. دوست ارجمند جناب آقای ایرج آقا ملایی که ایده تدوین این نوشتار با هم فکری ایشان شکل گرفت در فراهم شدن فصل چهارم نقشی اساسی ایفا کردند^۱. جناب آقایان دکتر بختیار شعبانی ورکی استاد محترم دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد، دکتر محسن نوغانی کارشناس مسؤول تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش خراسان رضوی و همکاران گرامیشان سیاوش وداد و حمیدرضا همت آبادی در این کارشناسی نیز هرکدام به نوعی نگارنده را در تدوین این نوشتار یاری رساندند. بهروزگاری، نیک بختی و تندرستی همه این عزیزان از پیشگاه یگانه دانای بزرگ آرزو می شود. امید است این نوشتار با همه کاستی های خود بتواند حداقل اطلاعات را در اختیار برنامه ریزان آموزش و پرورش استان پهناور خراسان قرار دهد. مسلماً تذکر کاستی ها، ارائه راهکارها و اطلاعات جدید می تواند به هنگام بازنگری این نوشتار سودمند باشد و زمینه تدوین پژوهش کم نقص تری را فراهم نماید.

مشهد - تابستان ۱۳۸۴ خورشیدی

یوسف متولی حقیقی

۱- تاریخچه آموزش و پرورش نوین مشهد با همت این دوست بزرگوار و هم زمان با این کتاب به چاپ سپرده شده است.